

Az európai föderalizmus alternatívája Közép-Európában, 1849-1945

A könyv a szerző tanulmányai és újabb kutatási eredményeinek összegzéseként a demokratikus jogállam-szervezési, a föderáció-elméleti, a nemzetközi jogi, az emberi jogi és az önrendelkezési jogi gondolkodás fejlődését mutatja be a 19. század második felében, és a 20. század első felében Közép-Európában. Adolf Fischhof, Kossuth Lajos, Frantisek Palacky, Eötvös József, Friedrich Naumann, Karl Renner, Jászi Oszkár, Tomás Garrigue Masaryk, Auer Pál, Hantos Elemér, Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi és Milan Hodza jogállam-szervezési, nemzetközi jogi, és emberi jogi gondolatainak keresztül kíséri végig, hogy hogyan kapcsolódtak a közép-európai térség demokratikus gondolkodói a demokratikus Európa-gondolathoz. Bemutatja, hogy milyen megoldásokat javasoltak e gondolkodók a társadalomszervezés során kialakult nemzeti problémák, a nacionalizmus és a totalitárius államszervezés leküzdésére az emberi és állampolgári jogok és a demokratikus föderalizmus alapelvei szellemében. Elemzi, hogy hogyan interpretálták a "nemzeti demokrácia" nyugati jelszavát a soknemzetiségű és vegyes lakosságú közép-európai államszervezésben. A könyv fontos, mindeddig nem eléggé hangsúlyozott, új kutatási eredményt tartalmaz a többszintű kormányzás elvén nyugvó multikulturális föderalista állam szempontjából, amelynek teoretikus megfogalmazása a közép-európai gondolkodók érdeme. Fontos lenne ezeket "az egység a sokféleségben" elven alapuló Közép-Európában született gondolatokat az Európai Közösség számára tudatosítani.

A könyv három síkon vizsgálja az eseményeket: az állampolgári, a kulturális és a gazdasági szervezésről alkotott elképzelések, a jogi dokumentumok és a jogállamszervező gyakorlat síkján. A középpontba pedig olyan tudós politikusokat helyez, akiknek a gondolatai az európai államok demokratikus föderalista szövetségi politikájáról komoly hozzájárulást jelentettek a jogharmonizáció érvényesülésének teret adó demokratikus európai gazdasági és politikai integráció alapelveinek a kialakulásához. A vizsgált időszak Az amerikai függetlenségi nyilatkozattal, az amerikai alkotmány (1787) megalkotásával és a francia Az ember és polgár jogainak deklarációjával (1789) kezdődik és a második világháború során az ellenállási mozgalomban keletkezett európai föderációs tervekkel végződik. Voltaképpen az európai társadalomszervezés tragikus zsákutcákba torkolló történetét és a demokratikus Európa-gondolat jegyében való kiütkeresését kíséri végig a 19. század második felében és a 20. század első felében.

A történeti vizsgálódás helyszíne Közép-Európa. A vizsgált probléma egyrészt a soknemzetiségű Habsburg Birodalmon belüli föderalizmus kérdése, másrészt az első világháború után a Habsburg Monarchia területén keletkezett szuverén kis nacionalista nemzetállamok szövetségi politikájának a kérdése, és mindennek európai politikai keretekbe való helyezése. A két szakasz államszervezési problémáinak megoldása föderációelméleti szempontból megkülönböztetendő. Ugyanakkor mindkét probléma megoldására született közép-európai javaslatok jelentősen hatottak az európai

integráció jelenkori alapelveire. S éppen ennek a feltételezésnek a vizsgálata az értekezés legfőbb célja.

A könyv végigtekinti a közép-európai soknemzetiségű föderalista demokratikus szövetségi államkoncepció eszmei forrásait és alkotmányos fejlődésének főbb állomásait. Az eszmei gyökerek vizsgálata során mindenekelőtt a világföderáció klasszikus eszméjének, a nemzetközi jog klasszikusainak, és Kant eszméinek a hatásával foglalkozik. A fejlődési állomásokat illetően pedig a következők vizsgálatára kerül sor: Az első lépés a személyi elven alapuló soknemzetiségű demokratikus föderatív szövetségi állam gondolatának a kialakulása a reformkor és az 1848-49-es forradalmak tapasztalatainak elemzése során és annak tükröződése a kremsieri alkotmányreformban, Fischhof, Palacky és Eötvös soknemzeti jogállam-reformjában és a nemzetiségi jogokról szóló törvényben (1868). A másik jelentős állomás a föderalista államszervezési gondolatok fejlődésében a személyi elven alapuló három dimenzionális (tartományi, kulturális/nyelvi nemzeti, föderatív) szervezeti struktúrájú, a jogharmonizáció elvén alapuló föderatív politikai államszervezés alapelveinek a megfogalmazása, valamint a föderalizmus elvének alkalmazása a gazdasági szervezésben. Mindez a hármas struktúrájú – állampolgári, kulturális és gazdasági – föderatív államszervezés elméletének megfogalmazásához vezetett (Renner, Coudenhove-Kalergi, Hantos, Auer). Az utóbbihoz kapcsolódóan fontos gondolatokat fogalmaz meg Naumann a történelmi status quo-n alapuló demokratikus önkormányzati alapegységekből a jogharmonizáció elve alapján felépülő államról.

Az értekezés a wilsoni nemzeti önrendelkezési jog és a nemzetközi szervezet elméletének és gyakorlatának 1918-1920 közötti közép-európai interpretációival (Naumann, Renner, Jászi, Masaryk) folytatódik. Majd a bécsi központú demokratikus európai egységmozgalom államszervezési programjának a vizsgálatára kerül sor. A Páneurópa-mozgalom bemutatása során feltárja egyrészt, hogy miért tudott létrejönni Bécsben az a szellemi mozgalom, amely az első világháború után a nemzetközi jog és az emberi jogok elvén alapuló demokratikus európai föderáció megvalósításában látta a választható alternatívát a szuverén nemzetállamok nacionalista zsákutcájával szemben. Másrészt, hogy milyen állam és társadalomszervezési gondolatok és gyakorlat jellemezte az európai egység gondolat megvalósítását célul kitűző bécsi székhelyű értelmiségi politikai mozgalmat és a Briand vezetése alatt álló nyugat-európai támogatóit. Harmadrészt, hogy miért maradt a Páneurópa-mozgalom tagjainak demokratikus emberi és állampolgári jogokért és demokratikus európai föderalizmusért folytatott harca egy szűk értelmiségi mozgalom tömegtámogatás nélkül: miért nem választották az emberek az európai föderáció létrehozását az amerikai és a svájci példa sikereiből kiindulva, mint értelmes politikai célt. Foglalkozik azzal is, hogy egyrészt, hogyan sikerült felismerniük és kritizálniuk a nyugat és a közép-európai demokratikus gondolkodóknak a totalitárius rendszerek ismérveit a korabeli fasiszta, nemzeti szocialista, és kommunista államszervezési gondolatok elemzése során. Másrészt, hogy milyen tervek születtek Közép-Európában a második világháború által okozott pusztításokból való kiútra vonatkozóan a jogállamszervezés és a szövetségi politika terén.

A könyv célja lényegében annak mérlegelése, hogy az állampolgári, a kulturális, és a gazdasági szervezés területén a soknemzetiségű Közép-Európában született demokratikus föderalista jogállam-szervezési gondolatok mennyiben hatottak az

európai integráció jelenlegi elveinek a kialakulására. Mennyiben segítették elő az „egység a sokféleségben” elv jogállam-szervezési gyakorlatba való átültetését. Igaz-e az a feltételezés, hogy Eötvös József, Friedrich Naumann, Karl Renner, Coudenhove-Kalergi és Hantos Elemér azok közé a gondolkodók közé sorolhatók, akik az európai integráció jelenlegi elméletét megalkották.

Az évszázados anyagot átfogó szemlélődés középpontjában a multikulturális közép-európai térség demokratikus jogállami szervezésének a problematikája áll a népek szabadsága, egyenlősége és egyenjogúsága alapján. Ebből a szempontból vizsgálja az európai egység gondolat történetét és hatását Közép-Európában. Az esszéisztikus dokumentum-feldolgozás célja pedig jelentős közép-európai gondolkodók demokratikus föderalista elképzeléseinek és tervezeteinek a bemutatása során az európai népek közösségszervezési hagyományairól és az európaiságról való szabad és őszinte problémafeltáró gondolkodáshoz és vitákhoz való hozzájárulás.

Bóka Éva